

המקור ההלכתי לחיוב איש במזונות אשתו בדין המוסלמי¹

ויג'דאן חליחל, * קארין כרמית יפת ** ועידו שחר ***

ההלכה המוסלמית, השריעה ("הדרך הישרה" או "הדרך אל המים"), גובשה לאורך הדורות על בסיס ארבעת שורשי ההלכה (אצול אל-פקה): הקוראן, הוא התורה שבכתב; הסונה, היא התורה שבעל-פה, הכוללת את ספרות החדית', המתארת את אורחות חייו של הנביא מוחמד שראוי לחקותם; הסכמת הכלל (אג'מאע) – הלכות שחכמי ההלכה הסכימו עליהן; וההיקש האנלוגי (קיאס) – באין מענה בשלושת מקורות-הליבה הקודמים שהוזכרו לשאלה הלכתית שמתעוררת, על חכמי ההלכה להשתמש במנגנון זה כדי להגיע להוראה השרעית הנכונה.¹ הבסיס הנורמטיבי שדיני מזונות אישה מושתתם עליו הוא כמה פסוקי קוראן מרכזיים, אשר מבנים את קשר הנישואין המוסלמי לא כמערכת יחסים בין שווים, אלא כיחסי כפיפות מדרגיים, המקבעים חלוקת עבודה ממוגדרת בין בני-הזוג: על האישה מוטלת החובה לציית ל"בעלה"² ולהתמסר למרותו כראש המשפחה,³ ואילו האיש מחויב לתמוך כלכלית באשתו ולספק את צרכיה.⁴ האיש מחויב גם לשלם מוהר לאשתו וכן להתייחס אליה בכבוד

- טקסט זה הוא פרק א (בשינויי עריכה קלים) מתוך מאמרם של ויג'דאן חליחל, קארין כרמית יפת ועידו שחר "דיני מזונות אישה בין בית הדין השרעי לבית המשפט לענייני משפחה: מהפכה שמרנית במחלצות ליברליות" **משפטים** נב 319 (2023).
- * דוקטור למשפטים ושופטת בבית-משפט השלום בתל-אביב.
- ** פרופסור חבר בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה, וחברת האקדמיה הצעירה העולמית והאקדמיה הצעירה הישראלית למדעים.
- *** מרצה בכיר במחלקה לאנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה.
- 1 לסקירה תמציתית ומאירת-עיניים של מקורות ההלכה המוסלמית ראו נורית צפריר "ההלכה האסלאם: היסטוריה, דת, תרבות" 220 (מאיר מ' בראש ומאיר חטינה עורכים 2017). ראו גם ש"ד גויטיין וא' בן שמש **המשפט המוסלמי במדינת ישראל** 60–75 (1957).
- 2 המאמר מכיר במטען הערכי הבעייתי הגלום בכינוי "בעל", המסמן הדים לתפיסה פטריארכלית שלפיה הרעיה היא קניינו של הגבר. למרות זאת המאמר נאלץ, תוך מחאה, להשתמש במונח טעון זה, שכן הוא מסמן זוגיות ממוסדת בקשר נישואין, שיש לה נפקות מבחינה משפטית.
- 3 פסוק 34 בסורת אינסאא' (הנשים) קובע זאת מפורשות: "لِلرِّجَالِ مَا فَتَرَوْا عَلَى النِّسَاءِ مِثْلَ مَا فَتَرُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ" (אֵלֶיהֶם אִישׁ עַל רְעוּתוֹ וּבְאִשׁוֹ פָּזְרוּ מִהוֹנָם. וְהַנְּשִׂאִים הַיְשׁוּרוֹת נִכְנְעוֹת לְבְעָלֵיהֶן) שומרות בעת הפקד (בעליהן). "אלקראן [הקוראן] (יוסף יואל ריבלין מתרגם 1987), נגיש באתר פרויקט בריהודה <https://bit.ly/38AilIm>.
- 4 أسعد محمد سعيد الصاغرجي **الفقه الحنفي وأدلته: فقه المعاملات القسم الأول** ٢٥٣ (١٩٩٩); عبد الله بن أحمد بن قدامة المغني **ويليه الشرح الكبير الجزء الحادي عشر** ٣٤٧–٣٤٨ (الطبعة الثالثة ١٩٩٧).

ובחיבה.⁵ כך, למשל, פסוק 6 בסורת אטלאק (השילוחים) מורה: "הִשְׁפִּינוּ אוֹתָן (בְּמַעֲוֹן) מִן (הַפִּיִּת) אֲשֶׁר תִּשְׁפְּנוּ לְפִי אֲשֶׁר תִּשְׁיג יְדְכֶם וְלֹא תִצְיָקוּ לָהֶן"; פסוק 7 באותה סורה מורה: "וְהוֹצִיא (הָאָב) אֲשֶׁר יִרְחַב לוֹ כְּפִי אֲשֶׁר יִרְחַב לוֹ, וְאֲשֶׁר תִּקְצַר יָדוֹ וְהוֹצִיא מֵאֲשֶׁר נָתַן לוֹ אֱלֹהִים"; ובסורת אל-בקר (הַפְּרָה), בפסוק 233, נאמר: "וְהִיֹּלְדוֹת (הַגְּרוֹשׁוֹת) תִּיגְנְנָה יַלְדֵיהֶן שְׂנֵתִים תְּמִימוֹת, לְאֲשֶׁר יִחַפֵּץ לְמֵלֵאתָ מִיְהִינְיָקָה. וְעַל (הָאָב) אֲשֶׁר לוֹ יֵלֵד (לְתַת) שְׂאֵרָן וְכִסְוֹתָן כְּמִשְׁפָּט".⁶ נוסף על פסוקי הקוראן הללו, גם הסונה מנחה כיצד על האיש המוסלמי לנהוג באשר למזונות רעייתו. חדית' נבווי (המיוחס לנביא עצמו) קובע, לדוגמה, כי האיש "יאכיל אותה ממה שהוא אוכל, וילביש אותה כמו שהוא לובש, ולא יפנה לה עורף בבית, ולא יכה ולא יבזה אותה".⁷ בחדית' נוסף – שנמסר מפיה של עאישה, אשתו האהובה של הנביא⁸ – נכתב כי אישה ששמה הינד בנת עותבה ניגשה אל הנביא והתלוננה לפניו שבעלה קמצן ונמנע מלתת לה את מזונותיה, ואין לה אלא מה שהיא נוטלת ממנו ללא ידיעתו. בתשובתו אמר לה הנביא שתיקה מכספו של בעלה את מה שמקובל במקום ובמידה שתספיק לה ולבניה. לצד פסוקי הקוראן והחדית'ים המהימנים קיימת הסכמה מלאה (אג'מאע) בקרב כל האסכולות המשפטיות – שהיא כשלעצמה מקור נורמטיבי מחייב בדין המוסלמי – כי הבעל חייב במזונות אשתו.⁹ אכן, דיונים מורכבים שהתקיימו בין חכמי ההלכה המוסלמית לאורך הדורות לא עסקו בשאלת עצם החיוב במזונות, הנתפס כמובן מאליו, אלא בשאלת מיהות החיוב ובשאלה אם המזונות הם בגדר מתנה או פיצוי בגין חובת הריתוק (אל-אִתְחַבָּאס) של האישה לבעלה, המגולמת באיסור יציאתה מבית הנישואין ללא אישורו.¹⁰

הדין המוסלמי מבנה את חובת המזונות כחיוב מגדרי חד-סטרי ומוחלט המשתכלל בהתקיים התנאים האלה: חוזה נישואין תקף (עֶקֶד צִחִיח) שיש בו ביטויים של הצעה וקיבול; קיום חובת הריתוק (אל-אִתְחַבָּאס), שמשמעה מגורים בבית הבעל;¹¹ ונכונות

- 5 פסוק 19 בסורת אנסאא': "وَنَهَيْتَهُمْ بِهِنَّ تُبُوَات" (وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ). ראו אלקראן, לעיל ה"ש 3.
- 6 ש.ס.
- 7 محمد أبو زهرة الأحوال الشخصية 231-232 (الطبعة الثالثة 1907) (להלן: الأحوال الشخصية); أبو داود سنن أبي داود (2009) حديث 2144.
- 8 עאישה הייתה אשתו השלישית של הנביא מוחמד, וזכתה בכינוי "אם המאמינים". עאישה היא המקור לחלק ניכר מכתבי החדית', המספרים על קורותיו והלכות חייו של הנביא מוחמד. ראו محمد بن اسماعيل البخاري صحيح البخاري 1365 (الطبعة الاولى 2002).
- 9 לפי אבו בכר אל-כאסאני, בקרב בני לווייתו של הנביא מוחמד (א-צחאבה) שררה הסכמה כי המזונות הם חובתו של הבעל, למעט כלפי אישה נאשו ("אישה מורדת"). ראו علاء الدين أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني كتاب بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع الجزء الرابع 22 (الطبعة الاولى 1910); وهبة الزحيلي الفقه الإسلامي وأدلته: الشامل للدلالة الشرعية والآراء المذهبية وأهم النظريات الفقهية وتحقيق الأحاديث النبوية وتخریجها ملحقاً به فهرسة الفبائية شاملة للموضوعات والمسائل الفقهية الجزء العاشر 7273 (1989).
- 10 לדיון על ויכוחים אלו ראו יעקב מירון הדין המוסלמי בראייה השוואתית 217-219 (2001) (להלן: מירון הדין המוסלמי).
- 11 الأحوال الشخصية, לעיל ה"ש 7, בעמ' 232; عبد الوهاب خلاف أحكام الأحوال الشخصية في الشريعة الإسلامية: على وقف مذهب أبي حنيفة وما عليه العمل بالمحاكم 106-107 (الطبعة

לקיים את חובת הריתוק (אֶסְתֵּעַדָּד).¹² אם האישה נמנעה מלקיים חובה זו, שעל משמעותה נעמוד להלן, או יצאה מביתה ללא אישור הבעל ולא שבה, היא נחשבת "אישה מורדת" (נאשז), הנקנסת בשלילת מזונותיה.

חובה ממונית נוספת המוטלת על הבעל עם חתימת חוזה הנישואין היא תשלום המוהר. לפי האסכולה החנפית,¹³ המוהר הוא חיוב ממוני לזכות האישה שקם בתמורה לריתוק האישה לטובת הבעל, והוא תנאי למימוש הנישואין.¹⁴ במילים אחרות, כל עוד הבעל לא שילם את המוהר המוסכם, האישה אינה מחויבת לציית לו ואינה מחויבת בריתוק לביתו.¹⁵ המוהר מחולק למוהר מידי (מְהָר מְעַל), הניתן בעת עריכת חוזה הנישואין, ולמוהר דחוי (מְהָר מְאַגֵּל או מְהָר מְאַחֵר), הניתן במקרה של גירושין או מוות של בן-הזוג.

עקרונות אלו של ההלכה המוסלמית הקלסית זוקקו לתוך קודים שרעיים מודרניים, המנחים את פסיקתם של בתי-הדין השרעיים בישראל. המקור הנורמטיבי העיקרי המעגן את עיקרי הדין המוסלמי המהותי הוא חוק המשפחה העות'מאני, 1917.¹⁶ יש לציין כי בניגוד למציאות המשפטית הנוהגת במדינות אחרות באזור – אשר בתחילה אימצו אף הן את חוק המשפחה משנת 1917 אולם מאז חוללו סדרת רפורמות ששינו ועדכנו את החוק המיושן¹⁷ –

الثانية، دار القلم للنشر والتوزيع (١٩٩٠)؛ زياد توفيق عسليّة، شادي ابراهيم جبارين وريما زياد عسليّة-جبارين نفقة الزوجة في الأحوال الشخصية والدفع الموضوعية فيها ٢٤ (٢٠١٥).

12 الأحوال الشخصية، לעיל ה"ש 7, בעמ' 233.

13 באסלאם הסוני קיימות ארבע אסכולות משפטיות מקובלות: האסכולה החנפית, האסכולה השאפעית, האסכולה המאלכית והאסכולה החנבלית. אסכולות אלו קרויות על-שם מייסדיהן המיתולוגיים, וכולן נחשבות אורתודוקסיות ולגיטימיות באותה מידה. עם זאת, האסכולה החנפית הייתה האסכולה הרשמית באימפריה העות'מאנית, ולפיכך קיבלה מעמד מועדף בעת חקיקת החוקים המודרניים העות'מאניים (חוק המשפחה העות'מאני, 1917, למשל). על האסכולות המשפטיות הסוניות ועל המעמד המועדף של האסכולה החנפית ברפורמות המודרניסטיות שהנהיגה האימפריה העות'מאנית במאה התשע-עשרה, ראו מירון הדין המוסלמי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 39 ו-158.

14 *كتاب المبسوط لشمس الدين السرخسي الجزء الخامس ٦٢-٦٣ (١٩٨٩).*

15 ס' 213-214 ל-*كتاب الاحكام الشرعية في الاحوال الشخصية على مذهب الإمام أبي حنيفة النعمان (٢٠٠٧)* (להלן: קובץ הדינים השרעיים).

16 חוק המשפחה העות'מאני הוא קודיפיקציה מודרנית של הדין השרעי, שהתבססה בעיקר על האסכולה החנפית. עם זאת, שולבו בחוק גם הלכות הלקוחות מאסכולות הלכתיות אחרות, כדי ליצור קודקס מחייב שיהלום יותר את רוח הזמן. החוק נקלט במשפט הישראלי מכוח הוראות ס' 11 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948. להרחבה בנושא חוק המשפחה העות'מאני, המכונה בספרות המחקר גם "חוק זכויות המשפחה העות'מאני", ראו מוסה אבו רמדאן "מעמדו של חוק המשפחה העות'מאני" לנוכח בית הדין השרעי: תהליכי שינוי במעמדן של נשים מוסלמיות בישראל ובמזרח התיכון 49 (ליאת קוזמא עורכת 2011). לניתוח היסטורי משפטי של חוק המשפחה העות'מאני ראו איריס אגמון "יש שופטים בירושלים והיו מחוקקים באסתנבול: על ההיסטוריה של החוק הקרוי (בטעות) 'חוק המשפחה העות'מאני' משפחה במשפט ח 125 (2016-2017). לתרגום (חלקי) של חוק המשפחה העות'מאני לעברית ראו גויטיין וכן שמש, לעיל ה"ש 1.

17 בירדן, לדוגמה, נעשו כמה רפורמות בחוק המשפחה, אשר הוחלף לראשונה בחוק חדש שפורסם בשנת 1951, ובעקבותיו נעשו חידושים בחקיקה גם בשנת 1976 ובשנת 2010. ראו Dörthe Engelcke, *Law-Making in Jordan: Family Law Reform and the Supreme Justice Department*, 25 ISLAMIC L. & Soc'y 274 (2018). הוא הדין במצרים, שהייתה המדינה

בישראל החוק העות'מאני לא שונה, והוא עדיין, ככתבו וכלשונו, הבסיס המהותי של הדין המוסלמי במדינה. מצב זה מכונן משטר משפטי ארכאי, היוצר בהכרח לקונות רבות המאתגרות את מלאכתם השיפוטית של הקאדים המכהנים בבתי הדין השרעיים.¹⁸ במקרים של שתיקה חקיקתית הקאדים פונים לספרות המשפטית החנפית, שנתפסת כ"בררת-המחדל" המחייבת לשם השלמת החסר, ובייחוד לקודיפיקציה הפרטית של דיני המשפחה החנפיים שנערכה על-ידי המשפטן המצרי קדרי באשא (קובץ הדינים השרעיים).¹⁹ נוסף על כך, הקאדים מורשים – ולמעשה מחויבים – להישען בפסיקותיהם גם על המקורות הקלסיים של המשפט המוסלמי. חשוב לציין כי חרף המחויבות הפורמלית למסגרת הפרשנית של האסכולה החנפית, בבתי הדין השרעיים נסמכים לפרקים גם על דוקטרינות או פרקטיקות הלכות מהגותן של אסכולות אחרות, מן הטעם שהאסכולה החנפית מתאפיינת לעיתים מזומנות בגישה שמרנית ופטריארכלית יותר מאסכולות אחרות, ולכן סטייה ממנה מאפשרת לקאדים מרחב פרשני גמיש יותר ורגיש יותר למעמד האישה.²⁰ הסדר המזונות שעוגן בחוק המשפחה העות'מאני ובקובץ הדינים השרעיים של קדרי באשא משקף את תפיסות הבסיס הפטריארכליות של ההלכה המוסלמית, שלפיהן התנאי הראשון לכינון חובת המזונות הוא קיומו של חוזה נישואין תקף (עקד צחיח) שמכוחו מוטלת על האישה חובת הריתוק (אל-אח־תבאס) לבית הנישואין. לפיכך היסוד המשפטי הראשון שנבחן בתביעת מזונות אישה הוא התקיימות המרכיבים לחוקיותו של חוזה הנישואין; אם נפל בו פגם מהותי או אם בנייהו התגרשו, הזכאות למזונות אישה פוקעת.²¹ עם זאת, יצוין כי לא כמו במשפט העברי, הדין המוסלמי מחייב את האיש עם פירוק הנישואין במזונות גרושתו המכונים "מזונות עידה" (עידה היא "תקופת ההמתנה") למשך פרק־זמן של שלושה חודשים.²² במהלך תקופה זו האישה מנועה מלהינשא לגבר אחר, כדי שיהיה אפשר לברר אם היא מעוברת. כמרכן, במהלך תקופה זו קנויה לבעל

- הערבית הראשונה שאימצה חקיקה מודרנית וביטלה את בתי הדין השרעיים בשנת 1955. להרחבה ראו גיא בכור **בין הרצוי למצוי: המשפט בעולם הערבי** 264–270 (2002).
- 18 Ido Shahar, *A New Look at the Agency of Qādīs: Israeli Shar'ā Courts as a Case Study*, 59 *DIE WELT DES ISLAMIS* 70, 79 (2019) (להלן: *Shahar, Qādīs*).
- 19 קובץ הדינים השרעיים, לעיל ה"ש 15. קודקס זה, שפורסם לראשונה בשנת 1875, היה אמור להיות מוחל במצרים, אולם בסופו של דבר הוא לא אומץ בחקיקה, ולכן הוא נחשב קוד פרוי ולא מחייב. עם זאת, היות שהוא מקיף יותר ושיטתי יותר מחוק המשפחה העות'מאני, הוא משמש מקור נורמטיבי במקרים שבהם חוק המשפחה העות'מאני שותק בעניינם. לדיון מקיף בקובץ ראו Kenneth M. Cuno, *Marriage Codified: The Invention of Egyptian Personal Status Law, in MODERNIZING MARRIAGE: FAMILY, IDEOLOGY, AND LAW IN NINETEENTH- AND EARLY TWENTIETH-CENTURY EGYPT* 158 (2015).
- 20 ראו ע' (שרעי ערעורים) 174-2000 (30.1.2001). ראו גם איאד זחאלקה **בתי הדין השרעיים: בין השיפוט לזהות** 22 (2009) *Shahar, Qādīs*; לעיל ה"ש 18, בעמ' 88–90.
- 21 ס' 52–58 לחוק המשפחה העות'מאני, המופיע בספרם של גויטיין ובן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 220–221. ראו גם **عبد الكريم زيدان المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم في الشريعة الإسلامية الجزء السابع 106–107** (الطبعة الثانية 1994).
- 22 ס' 150 לחוק המשפחה העות'מאני קובע כי "הבעל חייב במזונות אשתו בתקופת-ערדתה". ראו גויטיין ובן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 231.

הזכות להשיב את הנישואין על כנם במעשה (קיום יחסי אישות) או בדיבור (באמירה כי בניהוזג עודם נשואים).

התנאי השני להשתכללות החיוב במזונות הוא קיום חובת הריתוק (אל-אחֶתְבַּאס) של האישה לבית הנישואין. לפי תנאי זה, המעוגן בסעיף 71 לחוק המשפחה העות'מאני, האישה מחויבת לעבור לבית המגורים של בעלה לפי רצונו, אם הוא עומד בדרישות השרעיות ובהעדר מניעה לכך. חוק המשפחה העות'מאני אינו מזכיר במפורש את המונח "ריתוק", אלא מטיל על האישה חובה כללית לציית לבעלה,²³ אולם קובץ הדינים השרעיים גוזר קשר ישיר בין קיומן של חובת הציות לבעל בכלל וחובת הריתוק בפרט לבין זכאותה של האישה למזונות: חובת הריתוק מתקיימת מרגע הנישואין, אלא אם כן הבעל פטר אותה מכך.²⁴ דוגמה קלסית להפרת חובת הריתוק – שהיא מעשה של מרידה (נְשׁוּז) שתוצאתו היא איבוד הזכאות למזונות – היא אישה העובדת מחוץ לבית ללא הסכמתו הנמשכת של בעלה.²⁵ אם אישה הפרה את חובת הריתוק בלא "צידוק שרעי" ומסרבת לתקן את ההפרה, סירובה עולה כדי העדר ציות (עַדִּם אִטְאֵעָה), המשנה את מעמדה לזה של "אישה מורדת" (נְאֻז), המתערטלת מזכאותה למזונות.²⁶ עם זאת, ההכרזה על אישה כאישה מורדת אינה הכרזה קבועה ובלתי-הפיכה, וברגע שהאישה חוזרת ומקיימת את חובת הציות, היא זכאית שוב לדמי מזונות.²⁷

יש לציין כי אם המניעה לקיום חובת הריתוק היא בעטיו של הבעל, או אם קיים צידוק שרעי להפרתה (למשל, כאשר הבעל אינו עומד בחובותיו השרעיות כלפי אשתו), אזי האישה אינה מחויבת לציית לבעלה, והיא מתפרקת מקיום חובת הריתוק ללא פקיעת זכאותה למזונות.²⁸ כך, למשל, אי-עמידה בתשלום המוהר המיידית שהבעל קיבל על עצמו בחוזה הנישואין פוטר את האישה מקיום חובת הריתוק מבלי שהיא תיחשב מורדת ומבלי שתפקע זכאותה למזונות.²⁹ עילה נפוצה נוספת לאי-קיום חובת הריתוק היא ליקויים במדור שסיפק הבעל לאשתו. הבעל חייב לדאוג לאשתו למקום מגורים שרעי (מִקְפָּן שרעי), כפי שמפורט בסעיפים 184–188 לקובץ הדינים השרעיים: עליו לדאוג לבית פרטי אשר יש בו

23 ס' 73 לחוק המשפחה העות'מאני, המופיע בספרם של גויטיין ובן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 221.

24 קובץ הדינים השרעיים, לעיל ה"ש 15, בס' 17 ר' 161–162.

25 שם, בס' 169 (הסעיף מתייחס ל"אישה שעובדת ביום וחוזרת בלילה לביתה" – إيداد زحالة المرشد في القضاء الشرعي 119 (2008)). כן ראו ס' 101 לחוק המשפחה העות'מאני, בספרם של גויטיין ובן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 224, שלפיו עזיבת האישה את בית בעלה די בה להקים את המרידה, ובלשון הסעיף: "אשה שמרדה ועזבה את בית בעלה, או שמנעה את בעלה מלהכנס לביתה, לפני שדרשה להעבירה אל בית אחר, מפסידה את זכותה לדמי-מזונות עבור תקופת מרדותה".

26 לדיון מאירעניניים במושג המרידה בהלכה המוסלמית, ולהשוואת מושג זה למרידה בהלכה היהודית, ראו מירון הדין המוסלמי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 80; יעקב מירון "השיפוט והדין במזונות למוסלמים (התישנות הזכות למזונות)" הפרקליט לו 190 (1985).

27 גויטיין ובן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 224–225.

28 وهبة الزحيلي موسوعة الفقه الإسلامي والقضايا المعاصرة الجزء الثامن 745–746 (الطبعة الثالثة 2012). כן ראו زحالة, לעיל ה"ש 25, בעמ' 117–118.

29 קובץ הדינים השרעיים, לעיל ה"ש 15, בס' 213–214.

כדי לאפשר לאישה לנהל את חיי הנישואין ואת מצוות האסלאם ללא הפרעה ובלא חשש לבטחונה ולקניינה. לבעל אין זכות לשכן את בני משפחתו ואת קרוביו בבית הנישואין ללא הסכמת אשתו.³⁰ יתרה מזו, אף אם מצבו הכלכלי של הבעל אינו מאפשר מגורים בבית נפרד, עליו לדאוג למגורים שיאפשרו לאשתו פרטיות ועצמאות תוך הבטחת כל תנאי המחיה.³¹

בניגוד למהות החיוב ולתנאים המכוננים אותו, רכיבי החיוב והיקפו אינם מוגדרים בצורה פוזיטיבית בחוק המשפחה העות'מאני. התייחסות לכך קיימת בקובץ הדינים השרעיים, הכוללים בגדרם חיוב במאכל, חיוב בהלבשה וחיוב במדור. בעוד בשאלת הזכאות למזונות אין כל התחשבות במצבם הכלכלי של הבעל והאישה, בקביעת סכום המזונות מצבם הכלכלי של בני הזוג הוא אכן שיקול שיש להתחשב בו: אם הבעל עשיר, הוא מחויב במזונות שפע (עסאר). כמרכן, על הבעל מוטל להמשיך לקיים את רמת החיים שאליה הורגלה האישה.³² אם מצבו הכלכלי של הבעל ירוד והוא אינו יכול לעמוד בתשלום המזונות שנקבע לו, הוא משלם מזונות דוחק (עסאר), וחובו נצבר עד למועד שבו הוא יוכל לשלמו.³³ דמי המזונות ניתנים להגדלה או להפחתה, אולם הבעל לעולם כפוף לחבות מוחלטת לספק לאשתו "מזונות מינימום" (כפאיה) שיאפשרו לה למלא את צרכיה ההכרחיים.³⁴

- 30 ס' 72 לחוק המשפחה העות'מאני, המופיע בספרם של גויטיין וכן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 221.
- 31 קובץ הדינים השרעיים, לעיל ה"ש 15, בס' 184. באשר לאופן שבו בתי הדין השרעיים בישראל מיישמים את עקרון "הבית החוקי" (מספן שרעי) ראו Ido Shahaar, *A Law One Hundred Years Young: The Interpretative Viability of the Ottoman Family Law in Palestine/Israel 1917–2017*, 65 J. ECON. & SOC. HIST. ORIENT 890 (2022).
- 32 קובץ הדינים השרעיים, לעיל ה"ש 15, בס' 165, 173–176 ר' 181–188.
- 33 שם, בס' 173.
- 34 ניתן לעתור לשינוי סכום המזונות שנפסק – ניתן לבקש את הפחתתם אם נקבעו מזונות שהם גבוהים ממזונות המינימום, ואת העלאתם אם מצבו הכלכלי של הבעל השתפר. ס' 92 לחוק המשפחה העות'מאני קובע כי "תשלום דמי מזונות נקבע בהסכמת בני הזוג או לפי החלטת השופט. הסכום ניתן להגדלה והפחתה עם שינוי במחירים, או במצבו הכלכלי של הזוג, אם יוכח שהוא פחות או יותר מהדרוש". גויטיין וכן שמש, לעיל ה"ש 1, בעמ' 224. כמרכן, ניתן לחייב את האישה ליטול הלוואה כדי לשלם את מזונות אשתו, ומכל מקום, דמי מזונות שלא שולמו נחשבים חוב של הבעל כלפי אשתו (زيدان, לעיל ה"ש 21, בעמ' 217).